

GALÁNTAI GRÓF FEKETE JÁNOS.

— Negyedik és befejező közlemény. —

V.

Fekete János pályája a pessimismus nélküli csalódásoké. Minden vállalkozásában letörik és mégis mind nagyobb kitartással fog új munkához, mely neki, barátainak vagy a köznek hasznára válhatik. Csalodásában is a költészetnek optimista derűje lelkesíti, mely még akkor sem hagyja cserben, midőn az elvtársak, a barátok serege fejenkint válik meg törekvéseitől. Ezt a kitartó munkáságot előmozdítja az a körülmény, hogy önmagáért dolgozik s céljaiban oly barátokra akad, a kik közös bátoritással tovább munkálkodásra ösztökélik, — hogy kiadhatatlan munkáival nem kora nagy közönségének kedvét keresi és így a százajku bírálat nem rághat rajtuk, — hogy a mit nyilvánosságra hozott is, noha teljesen korszerű eszméket adott, tartalmában s lényegében ugyan kárpálható, de személyét és személyes ambícióját sohasem közelíthetik meg — hogy panaszaival és balul sikerült erveinek hánytorgatásával sohasem lép a nyilvánosság elé s végül, hogy indulatainak és szenvedélyeinek ügyes-bajos dolgait, sokszor kiáltó ellentétit bensejében önmagával, végzi el és rostálja meg s nem enged lelke zajos, szeszélyes és tisztító műhelybe idegenek még csak egy pillantást sem. Azok közül az elázkozott jellemű magyarok közül való, a kik elvárják, hogy nézőjük vagy halgatójuk a tetteből és a szóból értse ki bensejének mivoltát, mert vele nem kérkedik.

Kora ifjúságában a tudományért és a költészetért lelkesedik. Nevelői és tanárai ápolják e az érzelmét, de atyja ez irányú fejlődésének kérlelhetetlenül ellne szegül. Korán kötött házasságot, de természete mint ismeretlen mozog a családi élet örömei közt s nem érez semmiféle fogékonyságot iránta, nejére csakhamar ráún s ott hagyja, ez pedig ellene fordul, ellene dolgozik az udvarnál. Az udvar maga az ő csillogó örömeivel sokáig lebilincseli s léder világában sok nevezetes szerelmi győzelmet köszön Venusnak. Innen a katonai élet változatos örömei vonják el, pályáján gyorsan melkedik, mégis a trónváltozás és a grófnak bohéme

volta egyszerre véget vet fényes haladásának. Erre idegen elismerésért küzd francia műveivel s ezeknek szellemessége s tartalmasága kivívja a francia költők királyának barátságát, munkássága mégis nyom nélkül vesz el a hazában és a külföldön; német munkáiért irodalmi társaságok tagjokul óhajták, de ő lemond e tisztességről azért a kis dicsőségért, melyet a problematikuss erdélyi nyelvművelő társaság nyújthat. A politikai küzdő tér újabb dicsőséggel kínálja őt, ámde az udvar s az aulikusok nagy körében eszméit megbuktató elembe ütközik, a mely elől félre áll és hiányzik a politikai tehetségnek az az energiája, mely nagy pártját a siker, ha kell a megrázkodtatás örvénye felé vezethetné. Magyar költeményei és fordításai, különösen az utóbbiak, melyek méltó helyet foglalnak el az akkori legjelesebb fordítások mellett, titokban készülnek, ki sem adhatók, mivel a tárgyük társadalmi, a felekezeti és a hivatalos fölfogás ellene foglal állást.

Mindenkor bajjós aspectusok kísérik törekvéseit, még a családi és a magánéletben is. Fia boldogtalanul nősült, vagyona dobra került összeesküvése és forradalmi tervei s társadalmi szórakozásai is végzetesek reá nézve. Nagy reményei rendesen balul válnak be s mégis az elkeseredésen fölül rendesen egy-egy vigasztaló, nyájas sugallat deríti föl filozofus lelkét s ez a jövőbe vetett bizalom, mely arra számít, hogy halála után majd csak földerül az az idő, midőn tervei megvalósulnak és munkásságát az utókor elismerése fogja kísérni. Érzelmekben nemcsak Epikurnak, hanem a nyájas Sokratesnek bölcsessége vezet s ha tettei néha rikitóan elválnak is a közizléstől, sohasem sülyednek a durvaság fertőjébe s ha versei nem is klaszszikus tökélyűek, mégis érdekes tanúi a XVIII. századvég még korai szabad gondolkodásának, úri fölfogásának és politikai ellenzékies hangulatának. És ezzel az érdekességgel be kell érnie halála után is, a mint beérte életében. Megjegyzendő azonban, hogy ő munkássága sorsának tudatával birt és sohasem illette, még jogos szidalmi közben sem, igazságtalan gánccsal korát s annak vezetőit. Rajta múltott, hogy olyat írjon vagy cselekedjék, mi korszerű és a kor ízlésének megfelelő legyen, ámde ilyet nem is akart, ilyenre nem is vállalkozott. Nem volt alakoskodó, képmutató, nem hajhászott vagyont s méltánytalan dicsőséget. Hiába figyelmeztetik reá barátai, tudva tett úgy, a mint most látszik, s öntudatosan rója fel tetteinek eredményét. Jól mondja róla Kazinczy: »nem oda ment, hova vinni akarták, hanem a hová menni önmagának tetszik.« S ezzel éleslátóan igen sokat és jelentőségteljeset mondott. Innen ered elszigeteltsége Széleskörű olvasmányai, mélyebb és sokoldalú tanulmányai közepette, mindig önmagát és ízlését méri össze korával; tapasztalataiból szerzett fölfogással itéli meg munkáit s munkáiban ritkán tér el a választott józan, de nem korszerű középútról. Ez a hihetetlennek látszó józanság az a törzs, a melyből versei, eszméi s tettei kisarjadzanak. Kerüli a fantasztikus és sohasem csigázza fel képzeletét, hogy ragyogásával kábítsa

el olvasóit, sőt ellenkezőleg, tapasztalatainak bőséges forrásából indulva ki oktatólag kíván hatni barátaira és arra a kis irodalmi körre, mely személye körül csoportosult és mindvégig kitartott.

Ez a józan nyugodtság adja meg magyar munkáinak jellegét.

Eredeti versei — a francziákat nem említve — lyriaiak, gúnyosak és oktatók. Az ifjuság indulataiból és szenvedélyes hevületéből már rég kivetkőzött, midőn magyarul kezd verselni. Mögötte feküdt ötven siker nélküli, mégis fáradságos és nagyobb szabású, úgy szólván a világ forumán szerzett tapasztalatokban gazdag esztendő. Nem kábult el, hanem józan életbölcseiséget tanult, mely sokszor fölér egy csillogó pályájú hadvezérnek vagy államférfiúnak egyoldalú tapasztalataival. Nagy áron: élvezések, boldogsága és anyagi veszteségek árán szívta magába azt, s midőn végtére minden úton letörött, midőn a kornak tehető mozgatói: az udvar, a hadsereg és végül az egyéni természet kiváló előnyei cserben hagyták, akkor fogott hozzá, hogy hazájának dolgozzék, anyanyelvét pallérozza és a magyar közízlést emelje. Nem jött korán és munkássága mégis korai volt, nem jött későn és mégis elkésett vele. Szabadelvű gondolkodását a censura üldözte s a jó ízlést mások, szerencsésebb körülmények közt, hathatósabban hirdették nálánál. S hogyha törekvéseit a jó szándék egyedül nem gyámolította, kész volt a gúny ostorával is belevágni korának s polgártársainak fekélyes sebeibe, ferde s maradi fölfogásába. Ironiája főleg a papságot és a corumpált mágnásvilágot, a kapaszkodó és koncztot leső főúri osztályt sújtja, mely, hogyha már megváltozni nem is tud, legalább érezze helyzetének nyomorult voltát. Innen eredt ellenségeinek nagy tömege s politikai üldöztetése.

Hogy a magyar verselésre adja magát, kit Voltaire biztatása vitt a francia költéshez, az magyar érületében fekszik. Versei, ha nem is nyomatnak ki, mégis kézről kézre járnak és eljutnak oda, a kinek, vagy a mely körnek szánva voltak. Innen üldöztetése is. Kezdetben a szerelem vitte a magyar verselésre, később politikai szereplésének kiegészítő része, mert »facit indignatio versum,« végül pedig, mint idősebb gr. Teleki Domokosnak írja:

Kár, hogy Mária pályáját oly korán elhatted,
 Mi lehattél volna, Dévánál mutattad.
 Engem is nem szűnven irigység üldözni,
 Itthon maradásra tudott ösztönözni,
 'S kedvetlen nyugalma, hogy mégis használjak,
 Hazámnak, s herévé másokként ne váljak,
 Fordítom nyelvünknek pallérozására,
 Szirmos kantárt téven Apollo lovára
 Midőn együtt valánk, Franczoknak lantjára
 Hallhattál dúdolni: most magyar kotára

Szoktatván lírámat, Gyöngyösit követem,
 De nem az ifjabbat, minthogy nem szeretem
 Kétszer egy versemet, mint ő, hangoztatni,
 'S Eszemnek kárával pennám játszattatni.¹

A verselés neki szerencsés pillanat, »mert tsak midőn Apollo reánk pillant, költhetünk jó verset«. Képzelete könnyen hajlik a verssorok korlátaiba s nem fejtörésből, mulatságból faragja azokat s akár saját versformába, akár idegenbe foglalja gondolatait, rendszeren a már ismert, hallott vagy elsajátított forma rytmikus zengzetére hallgat, melyre aztán reá vonja költői fölfogását.² »Ezen régi éneket« — jegyzi meg egyik mottójához — »mellynek költőjét nem tudom, még szegény atyámtól ez előtt negyven egynehány Esztendővel hallottam énekeni: most egy éjtszaka nem alhatván az első strofája eszembe jutott, s minthogy a' Metruma az én poetai vélekedésemmel egyez, kivántam bűm felejtésére szint azon nótára egy éneket költeni.«³ Könnyedséggel írja verseit. A testi vagy lelki fáradságokban enyhülést hoznak neki. A nagy megerőltetéssel járó költést nem ismeri és átálja a »limae labort.« Nem izzadva írja azokat, hanem önkénytelenül folynak tolla alá. Így írja ezt Arankának is: »Ha azt mondám, hogy a limae labort únom, ne úgy értsed, hogy nem kívánnám verseimet mennél nagyobb tökéletességre hozni, hanem tsak úgy, hogy fáradság nélkül faragván őket, nem akarnám azon iszonyú keleptzére vonni, a' melly majd mindenkor zsolttáros nehézséggel rontja a kellemetességeket.«⁴

A versformában kezdetben Gyöngyösit, Benyiczkyt és Faludyt követi, később a maga készítette formába önti gondolatait, »mert ámbátor eleinte nehezíteni látszik a' vers-faragást, annyi kellemetességet ad a versnek, hogy talán megérdemelheti idővel a' közönséges bévétet, annyival is inkább, minthogy a' négyes rithmus pártfogóji úgy is a kortsúlt harmoniát vetik a' kettős rithmus ellen«. Verselési elméletét több költeményben, a »Magyar Munkáji«-hoz (I.) és »Az Orleáni Szűz«-höz írt előljáró beszédben fejtegeti. Követői közt találjuk Mátyásit,⁵ Arankát,⁶ Gvadányit,⁷ Rhédeyt, Csokonait is

¹ *Magy. Munk.* II. 76.² U. o. I. 63. Muzsámnak.³ U. o. I. 94. Enek.⁴ U. o. I. 93.⁵ Névnapi és egyéb kiadatlan versek. *Muz. Kézirat.*

⁶ *Elmejátékjai.* 1. *Egy Uri szép Elméhez.* (1. o.) — 2. Generális Gróf Feketének Válasz. (2.) — 3. János napjára. (4.) — 4. Az ősz. (4.) — 5. Húsvét. (6.) — 6. Ágnes napjára Kupidohoz. (21.) — 7. Boriskához. (22.) — 8. A Gráziákhoz. (23.) — 9. Egy urfi zületése. (24.) — 10. Egy szép kisasszonykának. (26.) — 11. Gf. Haller Zsigmond Urnak levél. (28.) — 12. Vállyi Klárának. (29.) — 13. A' két ablak közül elsőköte Pele bucsuzása. (30.) — 14. SU'SY a' testvéreinek Jósinak. (31.) — 15. Az Essőhöz. (32.) — 16. Egy szépnek. (36.) — 17. Szengyörgy napjáról. (37.) — 18. Barátság. (38.) — 19. Panasz. (58.) — 79 vers közül 19-ben Fekete követője.

⁷ Levelei Fábíán Julishoz.

és Orczy Józsefet,¹ sőt Kis Jánost² is rá akarta venni újítására. A klasszikus formának, Rajnisnak és Szabónak már annyiban is ellenfele, mivel neki Gyöngyösi a mestere és ezt követi. Később két rímű (rythmusú) tizenkét szótagos alexandrineket használ, a melyek közül két sor mássalhangzós, két sor magánhangzós rímmel cseng össze, majd páros, majd öllelkező, sőt váltakozó helyzetben. Ez a férfiui rhythmus az asszonyi rhythmussal rendszeresen és következetesen váltakozik. Gróf Ráday Gedeon³ újítását — melyről tudomása nem volt — annyiban tökéletesíti, hogy e dallamos zengzetet az alexandrinben és a kevesebb szótagu verssorokban is használja. Legkedvesebb versformája mégis az alexandrin, a melyben Voltairt és Ovidot is fordítja.

Versei erős alanyiséggal írt lyrai köitemények, melyekben egyénisége erélyes vonásokban domborodik ki. Ez az erőteljes alanyiség választja el korának költőitől. Vele az életrajzírónak és a korírónak számos, sokszor igen becses adalékot szolgáltat. Jobbára alkalmi versek, melyek tárgya a szerelem, az otthon, a barátság, a haza és a vallás. Szerelmi verseit⁴ Ovidius, Anakreon és a francziák ihletik. Természetes, hogy, a kinek életében oly kiváló szerepet játszott a szerelem, az teljesen otthonosnak érzi magát Cupidonak táborában s vele szívesen el-eljátszadoz. A tapasztalt szerelmes szól hozzánk, kinek szívében »Amor egész nyája lakik«. Sokat ront hatásukon, hogy az ötven éven túl levő férfiúnak érzelmeit olvassuk, a ki már ismeri a szerelem pathológiáját és psychológiáját. Ámde e kor daczára nem a csalódott, hanem a győztes szerelmessel van dolgunk, a ki érzéki, néha pedig cynikus árnyalatokkal tudja leírni érzelmeit és már korholni tudja az erkölcs-telen vonzalmat is. Képeit ugyan sokszor a mythológiából meríti, ámde pajkos és vidám hangulatát igénytelen egyszerűséggel, öntudatos frivolitással, őszintén, leplezetlenül és kényeskedő czikornya nélkül írja le. Főleg a tiszta szerelemnek hódol, melyben a szívnek nagy szerepe van és utálja, üldözi a fajtalan, nem kimélve szót, nyers fordulatot annak kiszínezésében, de nem azért, hogy vele a maga szerelmét, hanem, hogy a mások piszkos érzületét sújtja. Eddigi ismerői fölcserélik e két irányt és benne látják a gyarlót, a feslettet s azt hiszik, hogy idealismus nélkül való poeta, kinek olvasása erkölcsi veszedelem, ki csakis az érzékiség kedvéért pengeti lantját, noha az érzéki elem nála odacsucsosodik ki, hogy a derűs, a tiszta, az erkölcsös szerelmet magasztalja. Ő főleg

¹ Bandi a levélhordó.

² Emlékezései.

³ Összes művei. Összegyűjtötte s bevezette Váczy János. Bpest. Franklin. 1892. *A tavaszi este cz.*

⁴ Ide számítjuk az Arankához írt levelekbe illesztett szerelmes tárgyú szakaszokat is. 1. A mostani szerelemről Versek. (I. 49.) — 2. Egy szerencsétlen szeretőről Versek (I. 52.) — 3. Ének. (I. 97.) — 4. Ének. (I. 97.) — 5. A Kőrös partján 1765-ben költ Első Magyar Verseim. (I. 1.) — 6. Esz . . . ámnak. (I. 123.)

mint satyraíró ostorozza a fajtalanságot, a ki nem kényeskedik, óvakodik és álszemérmeskedik, hanem egyenesen a dolog lényegébe, a sebbe vág. Gunyoros modorát is nem az ifjui imádat csálódása, a szerelmes, mámoros hangulatból kelő kiábrándulás, hanem a kornak tapasztalata idézi elő.

Egyéb alkalmi verseit¹ névnapokra, halálesetekkor, ünneplésekkor, élete egyes forduló pontjain atyjához, fiához és barátaihoz intézi. Szokás volt ez abban az időben. A meggyőződés és a szeretet sugallja ezeket. Bennük érzelmi fölfogását halljuk egyes íróról, politikai vezérférfiakról és önmagáról. Közülök kiválnak az apjához és fiához írt szeretetteljes, majdnem imaszerű versek, melyek erkölcsi érzületének tartalmasságát és valóságát tanúsítják azzal a váddal szemben, hogy minden igazzal és komolylyal hivatlanul és dévajul cynikus játékot űz. Sokkal mélyebb érzelmet árul el egynémely költő kortársánál, a ki klasszikus képek mysticismusába burkolja gondolatait. Ugyanazt bizonyítják az otthonát dicséző versek,² melyekben patriarchalis elvonultságát, házi örömeit s gazdálkodó munkásságát rusticus módon vallja ki. Ide soroljuk³ a barátaihoz küldött költői levelek nagy számát, melye-

¹ 1. Benitzky Péter rövidebb Rithmusi szerént Kedves Atyámnak György napra Versek. (I. 7.) — 2. Atyámnak 1784. Esztendőben. (I. 8.) — 3. 1785-ben Ujj Esztendő Napjára Atyámnak. (I. 4.) — 4. Az Atyám által meg ért utolsó Uj-Esztendőre. (I. 10.) — 5. Az Atyám kőből lett képzelése alá Versek 1791-ben. (I. 18.) — 6. Öregbik Gróf Rádai Gedeon úr halálára. (I. 24.) — 7. Küldés. (I. 36.) — 8. A Füredi Savanyu Víznek gyengüléséről. (I. 45.) — 9. Felsőleges Királyi Herczeg Sándor Leopoldnak Magyarország elfelejtethetlen Nádorának halálára. 1795. (I. 53.) — 10. Műzámnak. (I. 55.) — 11. Ének. (I. 100.) — 12. Ének. (I. 103.) — 13. Ének. (I. 107.) — 14. Ének. (I. 111.) — 15. A mai napra. (II. 40. Orczy Lászlónak.) — 16. Gyöngyösi Istvánnak azon munkájára, melynek Titulussa: Palinodia tristis Hungariae. (II. 53.) — 17. Egy bús szívnek érzési. (II. 55.) — 18. Ovidius szerelem mestersége ajánltatik N. Fábán Juliskának. (II. 69.) — 19. Ó Eminentziája 's Herczegsége Batthyáni József elfelejtethetlen Primásunk halálára. Epicedion. (II. 97.) — 20. Gróf Eszterházi Józsefné született Gróf Zerotine ő Nagysága halálára. (II. 121.) — 21. G. K. nak (II. 124.) — 24. Vasington halálára. (II. 152.) — 23. Professor Schedius Urnak születése napjára. (II. 171.) — 24. Gróf Széki Teleki Mária halálára. (II. 172.) — 25. Küldés. (II. 175.) — 26. A jövendő századnak (II. 175.) — 27. Mátyási Józsefnek az Ujj esztendőre. (II. 177.) — 28. Méltóságos gróf D. . . . T. Kis Asszonyának. (II. 180.) — 29. Hajdani Pásztori Sándor Ur Kedves Barátom Halálára. (I. 178.) — 30. Ifjabb Gróf Teleki Domokos Ur halálára. (I. 195.) — 31. Elfeljtethetlen második Jősef császár és király halálának napjára.

² 1. A kandalló. (I. 113.) — 2. Főti Lakásomról Kesergő Ének. (I. 131.) — 3. A házi Tsinosságról. (II. 181.) — 4. A pinyőke. (I. 135.)

³ 1. Ezen levélre (Orczy Lőrinczére) feleletem 1765-dikben. (I. 5.) — 2. Gróf Sztáray Mihály Urnak. Midőn a' kívántt Verseimet megküldeném. (I. 43.) — 3. Fiamnak. (I. 63.) — 4. Fiamnak. (I. 65.) — 5. T. N. V. Báróti Fő Strázsa Mester Urnak, Kedves Barátomnak. (I. 67.) — 6. Horváth Ádám barátomnak. (I. 70.) — 7. Fiamnak. (I. 73.) — 8. Gróf Haller József ő Excellentiájának. (I. 85.) — 9. Báró Orczy József barátomnak. (I. 99.) — 10. Fő Stráza Mester Bessenyei Sándor Urnak. (I. 169.) — 11. Kedves Fiam! (I. 171.) — 12. Méltóságos Gróf Gvadányi József Generalis Urnak drága tisztelt kedves Pajtásomnak. (I. 174.) — 13. Méltóságos Gróf Teleki László Urnak, Kedves Barátomnak.

ket kortörténeti jelentőségükön kívül, a közvetlen tárgyilagosság és a komoly bölcselemi hang is jellemez. Epigrammái és gunyoros költeményei¹ általános fogatkozásokat ostoroznak és jellegüket tekintve az akkori német (Lessing, Rabener, Blumauer) epigramma-költészetre emlékeztetnek.

Leíró költeményei² részint gunyoló, majdnem humoros útleírások, részint természetfestések. Mindkettő magyaros közvetlenség-
gel és eléggé élénken írva, sokban a feleskei notárius útjára emlé-
keztető. Hosszabb lélegzetű munka »Kopasz Péter Urnak A'
Tiszai Utamról Gunyoló Versek. 1792'dikbe.«³ Feketének 1792-ben
Fótról aradi birtokára, Szent Annára, tett utazását és apró kaland-
jait írja le. Eleven rajza az alföldi vidéknek és városoknak, mely-
ből még ma is ráismerünk a homokos lapályra, a sáros ország-
utakra, a kalandos rónára és benne lakó igaz magyarokra. Szolnok,
Debreczen, Nagyvárad jellemző vonásait őrzi e korból s eltalálja
azoknak tipusos jellegét. A legfrissebb Debreczen leírása, melynek
cíviseit, deákjait és iskoláját bámulja. Ugyancsak Kopasz Péternek
írja le Balatonfüredet, annak akkori primitív színházát, színházi
előadását, közönségét, multságait és vizének erősítő vagy gyön-
gítő hatását.

Politikai versei⁴ elég nevezetes adalékok az országgyűlések

(I. 175.) — 14. Küldés Nagy Méltóságú Bárá Orczy László Ő Excellentiájának.
(I. 180.) — 15. Aranka György Urnak a' Húsvéti Tojásról írt Verseire feleletem.
(I. 181.) — 16. Gróf Teleki László Urnak kedves Barátomnak. (I. 182.) — 17.
T. Cons. Aranka György Urhoz, eséséből lett kigyógyulásom után egy Levélbe
iktatott versek. (I. 193.) — 18. I . . . ra Versek. (I. 194.) — 19. Méltóságos
Gróf Ur Drága Kedves Pajtásom. (I. 198. Gvadányihoz.) — 20. Kedves fiam és
Barátom. (I. 200.) — 21. Jankovits József ötsémnek. (I. 201.) — 22. A' V . . . s
P . . . k Versek. (II. 7.) — 23. Professor Stahli Urnak Kedves Barátomnak. (II. 8.)
— 24. Fiamnak. (II. 9.) — 25. Bárá Orczy Józsefnek. (II. 24.) — 26. Bárá
Orczy Józsefnek érdemes atya Ura Levelére költ feleletnek megküldése. (II. 25.)
— 27. Desőfi ötsémnek. (II. 48.) — 28. Ifjabb Gróf Teleki Domokos Urnak.
(II. 57.) — 29. Méltóságos Generalis Gróf Gvadányi József Urnak. (II. 60.) —
30. Ugyan Annak. (II. 64.) — 31. Ugyan Annak. (II. 68.) — 32. Generalis Grof
Gvadányi Pajtásomnak. (II. 71.) — 33. Ugyan annak. (II. 73.) — 34. Idősb
G. Teleki Domonkos Urnak Felelet. (II. 76.) — 35. Gróf Betlen László kedves
ötsémnek. (II. 78.) — 36. Gróf Teleki László kedves Barátomnak. (II. 81.) —
37. Doktor Szombati József Urnak. (II. 82.) — 38. Aranka György Urnak egy
Levélben. (II. 85.) — 39. Gróf Betlen Lászlónak. (II. 94.) — 40. Aranka György
urnak. (II. 96.) — 41. Gróf Betlen Lászlónak. (II. 111.) — 42. A Fiamnak,
mikor verseimet T. P. Hannuliknak N. Károlyba vinni kívánta. (II. 160.) — 43.
T. P. Hannulik Deák Verseire Válasz. (II. 161.) És a többi levelekbe iktatott
alkalmi vers.

¹ 1. Epigrammák. (I. 152.) — 2. A rozsosz orvos. (I. 152.) — 3. A' szerencsétlen Vezér. (I. 153.) — 4. Machiavel. (I. 153.) — 5. A Duellans. (I. 153.) — 6. A szerető Kis Asszony. (I. 153.) — 7. Egy vén Asszonyra. (I. 154.) — 8. Egy hamar előmentre. (I. 154.) — 9. Egy buja kérkedőre. (I. 155.) — 10. Palinodia. (II. 181.) — 11. A Pápa. (II. 40.)

² 1. Kopasz Péter Urnak A' Tiszai Utamról Gunyoló Versek 1792-dikben. (I. 24.) — 2. Ugyan Annak Füredről. Gunyoló Versek. (I. 32.) — 3. A tavaszról Versek 1795-ben. (I. 48.) — 4. Az ősz. (I. 121.) — 5. Az Éjtszak. (I. 126.)

³ »A fronte Petrus«-nak nevezi önmagát.

⁴ 1. Azon Ország gyűléséről, a' melyben a' külső udvarokhoz küldendő

pasquillus-irodalmához. Ezekben kiméretlen nyersséggel támadja a papságot és a főurakat és kamatostul adja vissza az ellene szőtt ármányok fejében az aulikus, osztrák érzelmű politikusoknak galád támadásait. Igazi hazafiság lelkesíti, mely a hazának fölvirágzásán működik, azonban sokszor a személyes gyűlölség váltja föl az objektív ítélet bátor hangját. Különösen a katolikus papságot támadja, mely nem tudta elfelejteni a katolikus főúrnak szabad-elvű eszméit. Fekete gyűlölete általánosságokban és közkeletű, gúnyos vádokban talál kifejezést. Nem emelkedik a politikai bölcs magaslátára, hanem elragadja a pártszenvédély, a pártgyűlölet, mely meg nem bocsátja, hogy Magyarország főpapsága önös czélokért föláldozza annak gyorsabb ütemű haladását. E hangban inkább Voltairenek és az encyklopedisták tanaiból fakadt forradalmi, epés viszhangot hallunk, mint igazságot. Ámde ilyen volt a közhangulat, ilyené tette a vámok és cenzura ellenére magyar földre is elható francia forradalmi eszmék fölriasztó harsogása.

Bölcselemi lyrája ¹ verseinek legérdemesebbje és legfontosabbja. Benne nyilvánul Feketének igazi jellemző vonása, mely őt mint magyar költőt és embert mutatja. Valamint gúnyoros modora, úgy bölcseledő hajlama is minden egyéb költeményében is fölfölvillan, de ezekben fejt ki bölcselemi tanulmányainak, a belőle fakadt világfölfogásának kerekded képét. A francia világnézet, mely ekkor minden fönnállót nem egészen biztosan fölismert természeti törvények és a kérlelhetlen józanság elvével bíralt, ezekben nyer legékeesebb kifejezést. Fekete, a ki a philosophusok közül inkább a klasszikusokhoz vonzódik, ekkor Voltaire, Helvetius, Montesquieu tanítványaként, a Sokratestól, Pythagorastól, Lukretiustól, Hesiodostól s másoktól eltanult elveket az előbiekkel elegyíti s ebből állítja föl világnézetét. »Szent Sokratesnek híve lévén, Kivánnám Hazánkban« — írja Arankának — »a' józan ész és

követek választattak. 1790. (I. 12.) — 2. Azon ország ülésére, a' mellyben Sz... Püspök, 's M... B... a Budáról küldendő Egyezést hátráltatták. (I. 15.) — 3. Midőn a király el-felejthetetlen elől adási ellen támadtak a Papok 1790-ben. (I. 16.) — 4. Gróf Sztáray Mihálynak, midőn az egyedül-idvezített toll hordójává lett. (I. 13.) — 5. 1792-en tartott Ország Gyűlése utolsó Ülésén. (I. 19.) — 6. Az utolsó Ország gyűlése alkalmatosságával, Bethlen Lászlónak nekem írott Levelére feleletem. 1792. (I. 20.) — 7. Tiszán innét, Tiszán túl Dunán innét Dunán túl. (I. 116.) — 8. Száván innét Száván túl, Dráván innét, Dráván túl. (I. 119.) — 9. Rendektől búcsúzó Ének. (I. 139.) — 10. Az Insurrectio indulása. (I. 158.) — 11. Más. (I. 158.) — 12. Midőn Olasz országnak egy részét, 's a Velencei Tartományt velem megjárta volna, Hazánkba visszatérésére Fiamnak 1790-ik elején. (I. 203.) — 13. Hazámnak ugyan 1790-ik Esztendőben. (I. 205.) — 14. A mostani Magyarok 1794-nek elején. (I. 4.) — 15. Szüretkor, 1796-ban. A Szabók. Mese. (I. 21.) — 16. Az Insurrectio (I. 39.) — 17. A' Tót 's más egyéb Insurgensek Pártütéséről. (I. 179.) — 18. XXII-dik János Pápnak Bullaja. (I. 37.)

¹ 1. M. B. Vay Miklós Uram ötsémnek. (I. 78.) — 2. A Teremtőhöz. Ének. (I. 128.) — 3. Búsuló Ének. (I. 137.) — 4. A Halálhoz. (I. 155.) — 5. A' Négy Mennyország. Álom. (I. 159.) — 6. A Békesség. (II. 36.) — 7. Néhai Mlgos Generalis Báró Orczy Lőrincz Urnak adassék Elyysiomban. (II. 11.) — 8. A Poklok. (II. 41.) — 9. Ének. (II. 83.) — (Összesen van 125 költeménye.)

annak legserényebb szolgáját, útmutatóját, a' jámbor kételkedést közönségesebbé tenni; egyszersmind a bölts ízlést vagyis gustust a' zsoldárok komoly polyáiból kifejteni.« Ő nem Seneca hive. Nem szereti, nem is becsüli.¹ Népbolondítónak, hazugnak tartja, pedig az általa hirdetett elvekhez nagyon közel állott. Annál inkább szereti Krisztust és követi apostoli tanait, ki az »egyenlőségről, bár égben, álmódott.« Bárhogy szidják is hitetlenségét a papok, ő istenfélő és istenimádó.² Különben ő a »Világ Könyvéből tanult.«³ »Magam kárával is serényen olvastam és a mi századunk igaz böltsői nagy részével még fiatal koromban társalkodhattam. Talentomim gyengességének tulajdonítsd, ha illy mesterek alatt többre nem mentem; vagyis sorsom mostohaságának.

Ezen iskola tanított

Nem minden fénylőt tsudálni,
Melly gyengébbeket kábított,
'S vallást tudományt rostálni.

Socrat kételkedő módját

Midőn kívánom követni,
A' hol elmém igazat lát,
Szokott tőlem betsültetni.

Látván nálam Kristus képét.

Nem régen egy Pap kérdezte,
'S Furtsa szemeket reám vét:
Nagysád! mi végre szerezte?

Mondám: Papok martirjának

Jelesb helye hol lehetne,

Mint annál, ki Hazájának

Papjaitól üldöztetne?

¹ *Magy. Munk.* II. 79. »Megvallom, hogy Senecát az úgynevezett Philosophust nem szeretem, de nem is igen betsülöm; *elsőben*: mert azon Hercege Apaturokként, a' kik ámbátor szegénységre esküdtenek és azt prédikálják, Lucullus módjára élnek: ő is csak két millő forint jövedelemmel bírván; olytán házakban lakván, a' mellyekhez képest a' mostani Luxus palotái csak koldus kunyhók volnának; oly válogatott étkekkel élván, minéműek most egy Fejedelem asztalán sem látszatnak; úgy látszik mintha csak tsúfot űzne a' Virtusból, midőn mértékletességről fetség, és a' szegénységet vitatván, a' gazdagság ellen lármáz képzelő írásiban. *Másodsor*: Ki felejthetné el azon istentelen alacsony-ságát, hogy midőn Nero az annyát megölte: (ha bátor róla elébb nem tudott volna semmit is) ő volt, a' ki ezen iszonyúság vitatására, azon híres a Senatusban mondott beszédjét koholta, a' mellynek motskát csak a' hallgatók viselkedése haladhatta fel. *Harmadsor*: midőn írásban ama virágokat vadászta, a' mellyek minden nyelvben a' velek élő nemzet bágyadását bizonyítják, egyik volt a' főbb rontói közzül, amaz Arany idei stilusnak a' Rómaiaknál. De valamint a' méhek mindenféleből, és nem csak rózsból avagy violából tudnak mézet alkotni: szintűgy bánt az én barátom Seneca dagadt Antithesiseivel: és midőn csak hamissan fénylő szavakat villogtatni, azoktól hasznos oktatást tudott a' Köz Jónak kaszába gyűjteni.

² Midőn Gvadányi egy papot küldött, hogy neki a Pucelle fordítását elhozza, ez Fótra betérvén, meglátta a könyv czímét, kerekét oldott.

³ Arankához.

A Pap pirult orczájában,
 Mint midőn Judás vádolta
 Az ártatlant Jersalmában,
 Avagy Anitus koholta
 Socratesnek el vesztését,
 'S mindjárt fordítván tréfára
 Ama szemtelen kérdését
 Készül el butaszására.¹

Hogyha e Sokrates- és Krisztus-tisztelethez hozzávesszük még élettapasztalatait, forradalmi összeesküvői terveiből való kiábrándulásait,² Voltaire-imádatát, Wieland-szeretetét, akkor a vidám, megnyugvó bölcsnek képe áll előttünk:

Hadd menyen a' Világ meg' szokott útjába,
 Te mértékkel meríts böltseség kútjába.
 Forog természetnek minden karikáján
 Híjjába törődnél homálynak igáján,
 Valamint Apollo fényes sugáival.
 Fellegeket kerget habzó Lovaival;
 'S Ismét az Éjtszaka borúl homályába:
 Úgy követ az idő más időt nyomába,
 'S Éjeknek boltjai egykor fel virradnak,
 Máskor terhes felhők essőket izzadnak:
 Ilyen az embernek botló vándorlása,
 Hol víg, hol szomorú pályája futása.
 Mit nem változtathatsz azon ne törődjél,
 'S Világ jobbítással soha se vesződjél,
 Bíz a természetre: meg fordul magába,
 Mert nála semmi sem marad rég voltába.³

Költeményeiben megeljük a XVIII. század francia bölcseinek astronomus és physikai világfelfogását, is, midőn a valláson és felekezeti fölfogáson túl, kutatja a világ keletkezését, nyomozza egy-egy megfejtetlen természeti tüneménynek mivoltát, csodálja a geologikus formatiokat és keres őskori nyomokat. Ismeri a fűvek és gyökerek titkos erejét, erősen érdeklí a vulkánok működése, a fogantatás csodája. Nyíltan küzd a boszorkányhit, a történeti hazugságok, társadalmi fonákságok és socialis igaztalanságok ellen. A természet nála az Istenség bizonyosága. Ezt »reszketve imádjá« és moralisát »a virtust tulajdon hasznáért követi.« A halál nem rettentí, bátran nézett sokszor szemébe. Nyugalmat és békességet hoz. A mulandóság, az enyészet változatos és talán más planetában új életre ébred. Elmulí vele a világ álnoksága, a betegség, a pestis és a kín. A megnyugvás pedig a lélek áldása, gyönyöre. Ily hangokat hallat s ilyenekkel oktatja fiát s barátait. »Álmában«

¹ *Magyar Munk.* II. 103.

² *Wertheimer Ede:* Magyarország és II. Frigyes Vilmos porosz király. Ak. Ért. 143.

³ *Magy. Munk.* I. 61. Muzsámhoz.

(Négy Menyország, Poklok) égi kísérettel bejárja a felekezeti hitvilágokat, melyekben egy Elysiumot talál, hol a bölcsék isteni nyugalomban és isteni társaságban élnek s az emberi vétségek kinjaitól megszabadulva boldogultan élvezik a bölcseséget.

Ezek Fekete bölcséletének alapgondolatai s ezek irányították élete pályáját is.

Költeményein kívül fönmaradt még töredékben egy történetírói kísérlete: »A Magyarok története.«¹ Ennek a munkának a terve is bölcséleti fölfogásából ered. Socialphilosophia alapján és művelődéstörténeti szempontból szerette volna megírni. Mivel Heltai munkája már elavult és a magyar olvasó más műből nem meríthetett lelkesedést a nemzet multjából, oly történetet akart írni, melyben Tacitus és Gibbon stílusát egyesíti és az olvasó benne »velőt s nem czifra szót« talált volna. A munkában hazánk viszonyosságait a szép nimmel óhajtja megismertetni s vele egyúttal megmutatni kívánta, »melly stílussal s lélekkel kellene magyarok magyarok történetit írni«. A fönlevő két szakaszt külfői olvasmányok alapján írta, mellőzve a mesés elem túlságos emlegetését és inkább művelődéstörténeti tények fölemlítését találta szükségesnek. Fekete tényleg hiányt pótló munkához fogott, ámde a dolgot nem oldotta volna meg, mivel csakis a mohácsi vészig kívánta megírni. Művét nem fejezte be, részint azért, mivel ekkor jelent meg Szekér Joachim munkája, részint pedig azért, mivel az erdélyi társaság megbukott. Ettől Fekete nemcsak elismerést és buzdítást, hanem munkájának kiadását is várta.

Már a »Mes Rapsodies«-ban több fordítást adott. Horatiust és Benyiczkyt és egyes német költeményeket meg prózát fordított francziára, Magyar Munkái közt előkelő helyet foglalnak el olaszból, németből, francziából és latinból átültetett munkái Ariostónak, Blumauernek, Voltairenek és Ovidiusnak.

Fekete Voltairenek két munkáját a »La Pucelle d'Orléans« és a »Poème sur la loi naturelle« fordította le. Mindkettő 1796-ban kész volt.² Tudjuk, hogy Voltaire-nek a magyar irodalom ujjá-

¹ U. o. II. 131. és 141. Miért nem folytatott és csak így csonkán maradt ezen munka?

² A Pucelle Előjáró Beszédje: Költ Sz. Mihály havának 27-ik Napján, 1796-ik Esztendőben. — A »természet törvénye« alatt 1801. áll, mi a másolás évét jelölheti. A Madách családnek Alsó-Sztregován őrzött régi könyvtárban 1897—8. találtam a Pucellet. Erdélyi Pál figyelmeztetett, hogy mindkét fordítás a M. Nemz. Múzeum kéziratárában is megvan. Somogyi Gyula aradi tanár az aradi és Ferenczi Zoltán a kolozsvári kéziratra hívta föl figyelmemet. — A múzeumi kézirat »Pucelle«-jének címlapján a cím alatt »Nyomtatott szabadosan 1838-ban Freydorff Betüivel« áll. Az I. kézirat valószínűleg Madách Sándor révén került Sztregovára. Quart. 356 oldal. Pucelle 1—332. Poema 1—24. Kalligraphikus gyöngyírással írt másolat, néhol, nagyon ritka helyen, Feketétől eredő vakarásokkal és pótlásokkal. Az egyes énekekben az eredeti munkától eltérően kikezdések nélkül rakja egymás alá a verssorokat és a beszédek nem szorítja idéző jelek közé. A II. kézirat a Széchényi könyvtárral került a nemzeti múzeum tulajdonába. A II. kikezdések nélkül ír, idézőjeleket használ és a mult század-

születésére gyakorolt nagy hatása nemcsak eszthetikai elveinek elfogadásában, hanem nevezetesebb műveinek lefordításában nyilvánult. 1784-ben jelenik meg Péczeli József tollából Zaïre, 1786-ban pedig a Henriás, 1789-ben adja ki Szilágyi Sámuel a Henriade fordítását, ekkor jelenik meg Péczelitől a Magyar Mérope és Tankréd, 1790-ben Alzire. Ekkor fordítja le Zehenter Antal Mahometet. Hat év alatt öt voltairei munka. A Henriás két fordítóra is akadt. Fekete fordításai sohasem láthattak napvilágot. Az elsőnek címe: »Az ORLEÁNI SZŰZ. Poema Voltér Frantzia verseiből fordította magyarra Alethophilos. Isten haragjából régi káplár,« a másodiké: »A természet törvényéről, Poema.«

Míg egy részről Horváth Ádám biztatására fogott a Pucelle fordításához, másrésztől Voltaire egy költeménye sem volt annyira alkalmas Fekete tollára, mint épp az orleáni szűz. Voltaire ebbe a munkájába oltotta legerősebb gyűlöletét a papság, a felekezeti hagyományok iránt, Fekete soha jobban nem gyűlölte a papságot, fenekedéseit és ármányait, mint éppen az 1790. és 1792. országgyűlés után. Voltaire autodaféra vetette benne a nemzeti kegyeletet, mely évszázadokig suggerálta a keresztény Francziaországot, Fekete emésztő tűzzel üldözi a magyarnak a felekezetek eszméibe vetett vakhitét. Önkénytelenül is a Pucelle fordításához vezetődött,

beli helyesírást a negyvenes évekével keveri. Töredék, a mennyiben a fordítónak »Bárá Orczy Lászlóhoz« intézett ajánló levelén és a »Pucelle« végén álló Végzésen kívül az egyes énekekhez, a fordító által eredeti módon még külön egyes nevezetes személyekhez vagy nemesi osztályokhoz írt ajánló leveleket elhagyták, jöllehet ez a 20 ajánló levél úgy Fekete egyéniségére, mint korára nézve fontos. Már ennél fogva is az I. a régibb és teljesebb. — A III. az aradi Orczy Vásárhelyi könyvtár E. II. 4. alatt. Quart. Pucelle 1—496 old. Term. törv. 497—531 old. Az Orczy könyvtárral került Aradra. — A IV. Fekete adományja. Az erd. nyevművelő társaság útján került Kolozsvárra.

A fordítás fölosztása a következő: 1. Előjáró Beszéde a' Fordítónak. — 2. Történetbéli ki-vonása azon Pontoknak, melyekre főképpen az Orleánszi Szűznek Poemája Voltértől építettik, a' Történet Valósága szerint. — 3. A' Költőnek Előjáró Beszédje Don Apulejus Risorius Benedictinusnak Előjáró Beszédje. — 4. Bárá Orczy László Ó Excellenciájának ajánló levél. — 5. AZ ORLEÁNI SZŰZ I—XXI éneke. Ez a rész a fordítás törzse, a melyben a fordító az első ének kivételével, mindenikhez külön-külön ajánló levelet írt. (II. G r H r J f Ó Excellenciájának. (Haller József.) III. A M r sz t I k (A magyar szent Ignáczosoknak.) IV. Az előbbi J k M k (Jezsuiták magyarok.) V. G. T i J f Ó Excellenciájának (Teleki József.) VI. F e F k (Fekete Ferencz.) VII. Az akkori D k (? Érsek. — VIII. G B aknak (Batthyáni.) IX. A B s és F k (Forgács.) X. (*Hazám asszonyi Nemenck.) XI. (?) XII. A' Vitéz Magyar Bajnoknak. (Gvadányi.) XIII. (A tatár irigységű polgároknak.) XV. V i J U Ó k (Vétsi József Uram Öcsém.) XVI. (Sztáray Mihály?) XVII. M. Ú. T. B I Urnak (Beóthy Imre.) XVIII. (A haza korszainak, gonosz politikusainak.) XIX. (Spissich és Benyovszkinak.) XX. (Országgyűlési követ pajtásának Bezerédynek.) XXI. Országgyűlési többi követpajtásának. 1.) — 6. Végzés, melyben a fordító elbucszik. — 1. 2. 4. 6. és 5. alatt foglalt értekezés, ajánló levelek és a fordítótól F. betűvel (fordító) megjelölt noták Feketének eredeti munkái, míg 3. és 5. a fordítás szövege.

mivel ebben csúcsonylik ki a deista Voltairenak forró megvetése minden papi és nemzetiségi hazugság iránt.

Fekete munkáját nagy gonddal végezte. Mielőtt véglegesen kibocsátotta volna kezei közül, Pesten irodalmi barátaival átrostáltatta. Majd Gvadányinak, Orczy Józsefnek, Aranka Györgynek küldi, kiknek kifogásait, bíráló megjegyzéseit a mű hasznára fordította. A kész munkát azután ismételtelen lemásoltatja és így küldi ijabb gróf Bánffy kapitánynyal (1798.) az erdélyi társasághoz, melytől kiadását várta, mivel a magyarországi censura azt ki nem adhatónak tartotta. Ott, Erdélyben »józanabb a censura.« Magyarországon

Ha tsak imádságos könyveket nem írnék
Vagy tsuda hitelre Pápiritát nem bírnék.
Nem jön engedelem észszel írott könyvekre
'S Jezsuiták tiltást sujtanak ezekre.¹

A jól és alaposan átrostált munkában Fekete magyar költői munkásságának dicsőségét látta. A verselést, a tárgyat, a fordító vakmerőségét megtámadó kárpálásokra mitssem hajtott és meg volt erősen győződve róla, hogy ez a munkája túléli őt és korát, sőt még halála után is dicsőséget fog neki szerezni. Egyrésztől Voltaire iránti szeretete hálálta meg a mesternek vonzalmát, másrészt elérte vele azt, hogy folyékonyan és lelkiismeretes pontossággal fordított munkájával bebizonyíthatta, hogy a magyar nyelv pallérozására hivatott egyéniség.² Az elsőnek naiv és kedves bizonyossága az Orczy Lőrinczhez az »Elisiomba« írt verséhez illetőleg »leveléhez« írt utóirat:

U. I. Voltért is köszöntsed, nem hiszem hogy bányia,
Hogy őt fordította régi Tanítványa.
Töletek magyarul ha talán megtanúlt,
Meg látja Szűzéről Muzsám miként danúlt.

A másodiknak bizonyossága pedig, hogy a munkát nemcsak Fekete másoltatta le több példányban barátainak sokszoros kéréseire, hanem hogy azt mások is, — mint a kéziratok tanuskodnak — meg jóval Fekete halála után többször lemásoltatták.

Fordításáról Fekete maga számol be »Előljáró Beszéd«-ében, melyben figyelemmel kísért szempontjait szokott velősséggel fejte-

¹ *Magy. Munk.* II. 25.

² *Orléáni szüz.* Előljáró Beszéd. Hogy ezen fordításommal is, úgy mint minden egyéb tehetséggel dicső Hazámnak használni, 's anya nyelve pallérozásában részt kívántam venni, arról kedves olvasóm meg légy győzve és a tzél kedvéért meg bocsátván gyarlóságom hibáit, kegyesen fogadjad a' Magyar köntösben öltözött orléáni szüzemet. Szerentsésnek fogom tartani magamat, ha a Magyar vállban, szoknyában, tsak némi nemüképpen is oly szépnék látszik, mint Frantzia ruhájában. Ha látom, hogy fordításommal kedvet találtam, utolsó napjait hanyatló életemnek továbbis szolgálatodra fogom szentelni kedves Hazámfia.

geti.¹ A fordítás tehát öntudatos terv szerint készült, s a tehetőségnek őszinte, igaz megszólalása. A mű tényleg sikerült. A költeményben, elejétől végéig a Fekete-féle rímű alexandrinus szerepel, melyben tökéletes következetességgel áll be minden sorban a hatodik szótag után a cezura. Már ennél fogva is például ritmus érzékel dolgozott. Emeli a fordítás eredetiségét a már többször hangsúlyozott rímelés, mely Voltaire eredetijének mintájára, mintegy szükség szerint, önkénytelenül épül föl egymásután. Midőn azonban a francia szöveget nem szoríthatja ugyanannyi sorba, a mennyi-

¹ Mi bírt légyen engem szint' ezen munka forlítására? a ki azt kérdezheti, talán nem is érdemli meg tudni igaz okát fáradozásimnak. Egyik tzigéres ok az is valu, hogy ezen tréfás Poemát tsak egy olly magyar fordíthatta, a' ki úgy tudna Frantziául mint szinte Magyarul. De talám Voltér Magyar Tanítványának több ösztöne 's igassága lehetett, mint akármely más Hazánk fiának ezen fordításhoz. *Caetera Textus habet.* »Nem fogom itt a' Fordítás Törvényeit elől számlálni, vagy a' mint másoktól egybe szedetttenek, azokat latra vetni. — A' legfőbb regula 's a' mellyben minden józan eszű ember meg nyugszik, az én gondolatom szerént abból áll: hogy a' Fordító, az Authora lelkével úgy szólván egyé váljon, s' minden gondolatit úgy magyarázza, mint maga a' költő tselekedne, ha azon a nyelven történt volna írása. Nem fogja így a' Fordító Authorát gyengíteni, 's a' fordítása tulajdon munkát képzelhet azon nyelvben is, a' mellybe által tétetett a' munka. Szintén ezen okból, ez is szükséges a' jo fordításhoz, hogy valamint a' Festő, midőn remek képet Copiába vészen, ha másképp betsűltre vágy, azon igyekezik, hogy nem tsak színei választásában, de világosság s' árnyék osztásában is, az originalissal egyeztesse Copiáját: ugy a fordító is az Authora módját (Manière) igék rendelését (stile) a' mennyire a' két nyelv természete engedi, magáévá tegye. Ezen igyekezetnek el hagyása, vagy lehetlensége, teszi olly ritkákká a' jó fordításokat, mint a' Mester kezektől festett képeknek Copiáit. De valaminthogy vagynak olly Copiált képek, mellyek az originálisokkal tsak nem hogy egy betsben tartatnak: ugy lehetnek olly Fordítások is, a' mellyeket maga az Autho, ha e' világra térne 's Fordítója nyelvét tanulná, jobban nem készíthetne. Illyen p. o. Czamaniának Homeros Odysseája Deák nyelvre fordítva; illyen Virgilius Georgicanjának Delille Frantziára fordítása: Velandnak Német Horatiusa; 's talán nem vétek, ha ezekhez T. Péczeli Josef Ur Magyar Henriását is számlálom. De ezek a' ditső Fordítók, 's több más ő hozzájuk közelebb lépők, nem fordították szórol-szóra Authorjok igéit, hanem a' gondolatit szint' ollyan igékkel magyarázták a' magok nyelvekben, a' mellyek leg alkalmasabban ki nyilatkoztathatták annak tökéletes valóságát, sőt a' mennyire a' nyelv különbsége engedte, a' verselése módját is Authorjoknak fenn tartani kívánták, 's abban böltsen tselekedtek.

És később:

»Minden részében ezen Fordításomnak azon iparkodtam, hogy ne gyengítsem Authoromat 's merem mondani, hogy a' két nyelv Atyafsága tsak nem lehetővé tette a szórol-szóra való fordítást, ritkán is kéntelenítettem Authoromtól egy kevésse eltérni, a' minthogy ezen szabadsággal egyedül szökből álló tréfaiban vagy Hazájától vett hasonlatosságaiban, de akkoris igen józanon éltem; a' szözből álló tréfákat, Jeu de mot, Magyar szint azt intézőkkel felváltottam; a' hasonlatosságokban pedig tsak akkor szállottam magyárosításra, midőn a' nélkül szépségekben 's erejekben tsökkentek volna. Reményem, hogy a' két nyelvet egyaránt értők, illyetén csekély változtatásimat helybe fogják hagyni; a' tiszta magyar olvasó pedig azt nyeri velek, hogy a' mit másképp nem értett volna, így szembe tűn tellyes világosságában.

Meg akarván mutatni, hogy ditső nyelvünk mindenre alkalmas, 's szint olly erővel bír mint akármely más élő: éppen annyi versben foglaltam munkáját, mint a' mennyiben Voltér irta; mert ha néhol egy vagy más Énekben több

ben az eredeti mozog, akkor megfelelő körülírással toldja meg azt, ámde az eredeti zamatnak csorbája nélkül. Ennélfogva nem lépésről lépésre, nyomról nyomra ugyanazzal a szöveggel találkozunk, hanem újabb sorokban csak az eredetinek értelme világosodik ki jobban. Így történt, hogy az egyes énekek az eredetnél több soruak.¹

Maga a fordítás, — melynek főczélja volt az eredeti műszellemének megóvásával az érthető magyarság, a könnyedén perdülő verselés — általában költői jellegű. Nyelve az eredetinek fogalomvilágában mozog és azt a szükséges színezéssel még erősíteni kívánja. Nem »rabi munkát« végzett, hogy Bacsfányi kifejezésével éljek, hanem szabad, de mindazonáltal költői megoldást keresett. És éppen ezzel mentette meg az eredeti munka stílusának finomabb árnyalatait.

Megjegyzendő még, hogy az egyes énekek címét nem fordítja le, hanem azok tartalmát az »ajánló levelek«-ben a maga csipkedő, gunyoros modorához híven a magyar viszonyokhoz alkalmazottan röviden és találóan jelzi. Az eredeti szöveg megválasztásában a legauthenticusabbat használta.² Ezzel mellőzte a mások által még hárommal, elég frivol tartalommal megtöltött huszonnégy énekes, vagy az egy énekkel megcsonkított husz énekes kiadást. Egyszóval mellőzte a hamisítványokat. Az ezek daczára előforduló pikánsabb helyzetek fordításánál mindenkor megóvta az illedelemnek és tisztességnek azt a határát, melyet érzülete és férfini szemérme elébe szabott, kiválasztotta továbbá azokat a szókat és kifejezéseket, a melyekkel bármely sértő nuditást vagy erkölcsstelen czélzást elkerülhetett, mi által a műnek teljes kiadását bármely időben lehetővé tette. Hogy erre nézve egyebet ne említsünk, utalunk a Sorel Ágnes szerelmes jelenetének eléggé pikáns, de nem obscoen és

volna is, lészen olyan is, a' melyet annyival szűkebb vers számba hoztam 's az egész Poema alkalmasint egy vers számot fog mutatni magyar nyelven, mint Frantziául. Hogyha néhol új szókat alkottam, abban is Voltér példáját követtem, ámbátor még nem jutottam Hazámnál az ő érdemére. Történhetett az is, hogy néhol *Dunán innét* szokásban levő igékkal éltem, de tsak olly helyt, a' hol a' más részeiben Hazánknak gyakoroltaknál, vagy jobbnak, vagy a' dolog magyarázásához alkalmasabbnak látszottak lenni: ezen hibáimért tehát, ha hibák, bocsánatot kérek a' haj-szál hasogatóktól.

Illetlen józan Authorhoz a' munkájával való kérdés, 's annak érdemét tsak az idő 's olvasói határozhatják meg: de mégis nem halgathatom el, hogy több tudós Magyaroknak ítélete alá vetvén ezen fordításomat: a' kik mind a' két nyelvet tökéletesen tudják, meg győzve látszottak lenni, hogy alkalmasint el találam Authorom értelmét 's módját sőt nem is irhatnám ide pirulás nélkül azon dítsereteket, a' melyek hosszas pályán futásán bátorítottak.

¹ Pl. I. ének eredetiben 361. Feketénél 369. — II. 497 : 525. — III. 369 : 435. IV. 569 : 608. — V. 298 : 324.

² Fekete a munkát a Collection Complete des Oeuvres de Mr. de V*** Tome vingtième, Poésies méliées etc. Tome troisième. Geneve. MDCCLXXIV. »La Pucelle D'Orlean Poème s divise en *vingt et un* chants. avec les notes de Mr. Morza. Nouvelle édition, corrigée, augmentée d'un chant entier, et de plusieurs morceaux répandus dans le Corps de l'ouvrage után fordította.

lasciv fordítására, a Hermaphrodix szerepére és a hirhedt számár-jelenetre, melyet annyira perhorrescálnak s mégis oly nagy tet-zést vívott ki magának, melyet Fekete megóvott a maga naiv-ságában úgy, hogy vele az olvasónak szeméremérezete meg van óva. Egy szóval Voltaire maradt és Fekete is. Nem félt a kényes-kező álszemérmesek hamis irtózatától, hanem a költeményt a maga humoros vagy cynikus modorában tárja a magyar olvasó-közönség elé.

A »Természet törvényéről Poema«¹ Voltaire költői hitval-omása, az astronomikophysikus világnézet fejtegetése. Fekete ugyanazokkal az eszközökkel dolgozik itt, mint a Pucellenál, csak-hogy, mivel oktató költeményről van szó és Voltaire eredetijében található »mélyebb metaphysicus szókat nem tudván magyarázni, Deákságokban meghagytam őket, mert minden élő nyelv így szokott velek bánni. Hogyha abban kívántam volna törni fejemet. talán nehezebben értették volna azok, a' kiknek kedvéért reá vetet-tem magamat ezen munka fordítására.«²

A latin írók közül előszeretettel fordul Ovidius szerelmi köl-teményei felé. Fekete ifjúságától kezdve nagy kedvveléssel forgatta a klasszikusokat. Kedvencei Homér, Virgil, Lukretius és Tacitus, kiket gyakran forgatott s kiknek fordítását szívesen látta volna magyar nyelven. Az erdélyi társaságot arra buzdítja, hogy Cicerot fordítsa le. Az a kedvező fogadás, a melyben Voltaire részesült, vitte rá arra, hogy Ovidiust is lefordítsa. Ő a szerelmi költemények felé fordult, hogy ebben is mintegy támogassa a szerelemről írt munkáit s megmutassa a magyar közönségnek, hogy a nagyszabású költők hogyan gondolkodtak és írtak e tárgyról. Lefordította az »Ars amandit«³ (*P. Ovidius Názonak A' szerelem mesterségéről írt könyvei*), az »Amorum« egyes elegiáit⁴ és a »Reme-

¹ A fordítás fölosztása : 1. Előljáró Beszédje a' költőnek. — 2. A' Fordítónak egynehány előljáró Rendjei. — 3. A' Természet törvényéről Poema. (Kez-dés. Első Rész. Második Rész. Harmadik Rész.) — 4. Imádság. — 5. Nóták. — 6. A' Fordító befejező nótája. (Nóta = jegyzet.)

² Befejező Nóta.

³ Szabadon fordította G. Gróf Fekete János. Két kéziratot ismerek Az I. a Nemz. Muzeum kéziratárái: Carmina Variorum Hungarica inedita. Quart. 48 oldal 772 sor. Az első éneket tartalmazza. A II. az aradi Orczy Vásárhelyi kányvtáré. Quart. Tartalmazza az első és második éneket. Kell lenni (Erdély?) valahol egy III-nak is, mely mű a három éneket tartalmazza, mivel Fekete Arankához írt egy levelében azt mondja, hogy az egészét lefordította. A munka két részből áll: 1. Előljáró Beszéd. — 2. A fordítás. A jegyzeteket rendszeren a vessorok alatt közli. (Másolatok.)

⁴ *Magy. Munk.* 1. I. 140. — Ovidius Szerelem Első Könyvének Ötödik Elegiája. — 2. I. 141. U. a. IX. El. — 3. I. 143. U. a. XV. El. — 4. I. 145. Ovidius II-ik Szerelmei könyvének IV-ik Elegiája. — 5. I. 147. U. a. X. El. — 6. I. 148. Ovidius III-ik Szerelmei könyvének VII-ik Elegiája. — Ezek megvan-nak a M. T. Akad. (Régi és újabb írók művei) Gróf Fekete János Versei 4-rét. 20. szám. (Zolnák János szatmári tanár ajánd. Mart. 17/67. Gr. Fekete János Versei. — György fiáé, Ferencz atyjáé.) Másolatok.

dium Amoris.«¹ Az elsőt teljesen, a másodikból a tetszetősebb Elegiákat. Munkáját ugyancsak Mátyási, Gvadányi és Aranka bírálták. Olvasó közönsége kevés kárpálni valót talált benne, mivel régi klasszikustól és nem censurázott írótól eredő munkák. A »Szerelem Mesterségét« és a »Remedium Amoris« elküldötte az erdélyi társaságnak, hová Gróf Bethlen Gergely »vagyis azon magyar orvos, a' ki vele járt« vitte el.

A »Szerelem Mesterségének« különös története van. Feketét Gvadányinak Fábián Juliánához érzett barátsága, annyira fellelkesítette és az írónőt, mind költeményei, mind Gvadányi dicsérete folytán oly nagy becsben tartotta, hogy neki ajánlotta a fordítást.

Kinek ajánlanám? soká törekedtem;
De versid olvasván, arról meg győztem,
Hogy ezen ajánlás tsak reád ilhetne,
'S Azzal is érdemed talán béeltetne;
Mert ki Gráziáknak magadként áldozik,
'S Ugy mint Amor anyja velek játszadozik,
Illyetén munkának legjelesb bírása,
Ezen mesterségnek lehetővén próbása

Ajánlásom tehát legyen bizonyosága,
Betse Verseidnek előttem melly drága;
'S szint azért úgy vegyed, Asszonyom munkámat,
Mint érdemeidnek fizetendő vámat²

Fábián Juliánna azonban mélyen megsértődött érte s kereken visszautasította az ajánlást is, a fordítást is. Fekete Gvadányitól tudta meg a dolgot és rendkívül fölindult az írónő pruderiáján. Ajánlása tisztos és nem sértő volt. A pajkos hang, melyet megpendít, inkább az öreg úr dévajkodása, mint gorombaság, a minek Juliánna tekintette. Fekete legott válaszol Gvadányinak. Most már nyersen és gorombán:

Julisról nem véltem, hogy szint oly nagy számár
Mint az melly Holitsnál cifra kantzára vár,
Hogy öszvért míveljen Udvar szükségére.
Tekintvén te veled levelezésére.
De minthogy nem érti küldött ajánlásom,
Ő tőle vedd vissza, kérlek fordításom! . . .
Ajánló levelem ditsérvén elméjét,
Semmiben sem sérti híre tsemetéjét,
Szintugy rá férhetne minden Matronára,
A' nélkül, hogy bántást vélhessen magára.

¹ Nem találtam sehol, jöllehet Erdélybe küldte. Magy. Munk. I. 105.

² Magy. Munk. II. 70.

Aglaet 's Testvérít nem isméri szegény,
 'S versiben tsak tóled jött a' tündöklő fény.
 Hadjuk azért ötet ostobaságába
 Merülve, 's zsoldáros tudatlanságába¹ . . .

A fordítás a Fekete-féle verselésben írt munka. A többivel együtt Ovidius szerelmeinek első magyar fordítása, még pedig distichonos verselés helyett magyar versekben. A fordító nem a tudós, hanem a nagy olvasó közönségre számított, mely a latint nem olvashatván az ő »szabadon fordított« alakjában jut Ovidius-hoz.² Becsét emeli a számos szakszerű »nota«, mely a mű történeti, mythologiai és művészi dolgait magyarázza.

Német fordításai közül említendő Rabenernek »a házasság gúnyolása«, melyet Fekete fiának Ránkba írt levelébe iktat, hogy vele nejétől elvált fiát vigasztalja,³ és Blumauernek Herenhut czélzattal írt »Egy valóságot kereső Embernek hite Ágazata«.⁴ Azon munkák közül való, melyeket a censura eltiltott. A költő

¹ U. u. II. 71. 72.

² »Elöl-járó Beszéd. Ama Nagy Fridrik Burgus királynak, kinek az Egyetlen (Unique) nevet Századja már is rendelte, ki szint' azon tüzzel írta Munkáit a' mellyel harczott vala, ebben Julius Caesarhoz hasonlítván, noha egyébbaránt csekély ítéletem szerént a' Római vezért fellyül haladja, ama kis Munkájában, mellyet a' Német Literaturáról írt, azt mondja: Hogy akkor fogja el hinni Anyai Nyelve pallérozását, midőn a' Görög 's Deák Classicus Auctorok Németre lesznek fordítva. Ezen ige szívemre hatott, 's reá bírt hogy Ovidius Szerelem Mesterségét Magyar Versekre fordítanám; mert több Frantzia Tudósokkal azt tartom, hogy a' Poetákat tsak ugyan helyesebb versben fordítani élő nyelvekre is. Tudom, hogy lesznek kik ezt fogják kérdezni: Miért kaptam éppen ezen munkába? Azoknak azt felelem: Hogy a Hazánk olvasóival úgy kívántam bánni, (tudván melly nehezen vétetnek Magyar olvasásra) mint a dajkálkodó Anya kedves magzatjával, a' kinek midőn hasznos orvosságot ad, a' pohár szélét meg szokta mézezni: én is tehát egy kellemetes és ingerlő Munkán kívántam kezdeni próbámat. De ehez az is járult, hogy Ovidius a' Deák Poeták között a' legkönnyebb lévén, nem nehezedett annyira munkám, mint ha Virgiliusra, Horatiusra, vagy akarmelly másra vettem volna fejemet.

En ezen munkával azt kívántam bizonyítani, hogy Nyelvünk mindenre alkalmas, 's nem lehetetlen a' Deák rövidséget Magyarul néminémű képpen elérni. Melly közel jutottam ezen tzelomhoz, ítélik meg azok a' kik a' két Nyelvet egyaránt tudják, a' sem tartóztathatott, hogy talán szép Nemét Hazámnak botránkozathatná Auctorom; mert a' Pártát méltán viselhetőknek vagy az alája illőknek, úgy sem fognak Annyai ilyen olvasást engedni: a' többi pedig Ovidius Szerelem Mesterségéből nehezen tanulhatna valamit, a' mit Auctoromnális jobban nem tudna.«

Nincsen tehát egyéb hátra, hanem hogy ezen próbátskám a' józan elmék pártfogásába ajánljam; örvendeni fogok, hogyha a Tudósok hibáimról illendőséggel feddeni méltóztatnak, 's előre fogadom, hogy intéseiket használni el sem is mulatom.

³ *Magy. Munk.* II. 152.

⁴ U. o. I. 184. 193. — Három részből áll: 1. A költőnek boldogult Blumauernek ezen fordítást ajánló versek. (183.) — 2. Elöljáró Jegyzés ezen Munka iránt. (184—185.) — 3. Egy valóságot kereső Embernek hite ágazata (185—193.)

Blumauernek jó pajtása, barátja és »Eneisének«¹ kedvelője. A fordításról maga írja: »hogy egy úri embernél lévén, kit akkor Barátomnak és szívre nézve velem egyezőnek tartottam, ő reá kért vala, hogy tehát őtet lekötelezzem, 24 óra alatt kivánságának eleget is tettem; ha szabadabban kívántam volna fordítani, amaz egy gondolatnak számos duplázását nyelvünk sikeressebb rövidsége kevesebb igékre engedte volna vonni, mert ebben a szomszédokét meghaladja.«²

Utolsó fordítása Ariosto Orlando furiosójának öt első éneke,³ melynek teljes címe: »*Ariostó Lajosnak Orlando Furiosoja vagy is Megdühösödött Orlandója fordítottatott Magyarra Alethophilos régi Káplártól az-az Galánthai Gróf Fekete János generalis által*«. ⁴ Gvadányihoz írt egyik levélben tudatja

Most Aristonak kezdettem fordítani
Remek Orlandoját, de versem építni
Négy sorra kívánom, hogy Auctorom modját
Kövessem, kit világ nyolczas stanczékben lát.
Haj szál hasogatók, így meg fogják tudni
Hogy Gyöngyössivel sem olly nehéz alkudni.⁵

A fordítás néha ósdi, nehézkes, mégis erőteljes stanczákban gördül, de némely helyen teljesen modern és a költői kifejezés erőteljesebb Aranyénál. Kiválóan jelesek a költői okoskodások, melyekben az eredetinek magaslatára emelkedik. Eredeti dolog és teljesen Feketére vall, hogy a rímelésben megtartja újítását. Míg a hosszabb lélegzetű Pucellet, az Ars amandit befejezte, ez töredéknek, »fordítási próbának« maradt. Míg azoknál barátai szavát vették, hogy befejezi, itt semmiféle erkölcsi nógátás nem kényszerítette⁶ a befejezésre.

¹ U. o. I. 185. Ismeri, hogy

Gúnyolt Eneisben juta Magyarokra,
Mínthogy azt pennája szegény Szalkainak
Kiessen fordítá, bár fáradságának
Jutalma buzgóktól tsak üldözés léve . . .

² U. o. I. 185.

³ 304 strófa. Arany János az első 38, Radó Antal mintegy 1800 strófát fordított.

⁴ Az aradi Orczy-Vásárhelyi könyvtárban. E. III. 17. Somogyi Gyula aradi tanár 1899. figyelmeztetett reá, még mielőtt Aradon lemásoltattam. Quart. Másolat. Két részből áll. 1. A Jegyzés, hogy mért maradt a fordítás Fragmentum. — 2. Az öt ének. Minden ének után »noták«.

⁵ *Magy. Munk.* II. 75.

⁶ *Jegyzés*, hogy miért maradt Ariosto, Orlando Furiosonak ezen fordítása Fragmentum.

Mindenekelőtt meg kell vallanom, hogy a hosszas munkától irtózom; hogy a Pucella, vagy orleáni szűz se jött volna tán soha is tökéletességre, ha velem kedves Barátim kezét nem adattak volna elvégezéséről. Ide járul, hogy két anynyival is sokkal több Ariosto munkája, és koránt sem olly kellemes a fordítónak; mert ámbátor Voltér őtet követte (imitálta) mégis a Frantziák józanabb

Fekete a »szabad fordítás« híve, ámde nem annak, melyet Rajnis és Péczeli hirdettek, hanem annak, melyet Kazinczy után kívántak, vagy mint Döbrentei mondta »Shaksperet fordítva mindig azt kérdezte magától, vajjon Shakspere, ha magyarul írt volna, hogy mondta volna ezt vagy amazt«, mely formulát Fekete Bacsányival s Kazinczyval szemben. — kik »ugyanazon rendet«, min-
dennek pontos lefordítását« »az originál tökéletes megőrzését« »a görögöt görögösen, a deákat deákosan, a németet németesen« követelték¹ — azt hangsúlyozta, hogy »a' legfőbb regula, 's a' mellyben minden józan eszű ember megnyugszik, az én gondolatom szerint abból áll: hogy a' Fordító, az Authora lelkével úgy szólván egyé váljon, s' minden gondolatit úgy magyarázza, mint maga a' költő tselekedne, ha azon a nyelven történt volna írása.« Ez az elv eredményezte, hogy Fekete fordításai, bár nyelve sokszor régies, ósdi, mégis erőteljes és egyéni. Gondoskodott róla, hogy fordításai oly kezeken, oly rostán menjenek át, melyekről meg volt győződve, hogy a magyar nép nyelvét tökéletesen bírják. Mátyási, Gvadányi nyelvéreke megmentette munkáit a gallicismusoktól, saját józan ízlése a cziczomától és költői sallangtól. Inned ered másrésről az is, hogy valamint költeményei, úgy fordításai még ma is élvezhetők, sőt kiadásra méltó munkák.

Mint író nem tartotta magát semmilyen irányhoz. Haladt a maga útján, nem vont a senkisének magához, csak a józan ízlés és annak hirdetője. Nem választott irányt, bele nevelődött. A francia nevelés vitte még a testőrök föllépése előtt a francia verselésre és ott érdemesen működött. Ezzel szívta magába a francia szellemet, az érzelmek széles festését, a filozofiai elmerengést fenség

Litterárurája, a későbbi idő meg kívánták, hogy az Originalisa majd tűrhetetlen sokszor unalmas hosszabbítását a Matériájának kerülje, de Ariosto filozófiája is még hol jobbra, hol balra hajló lévén, a mit egy helyt babona ki tsalásával épít, máshelyt gyomrot émelygető vakbuzgósággal el rontja. — Igaz ugyan hogy poesisra nézve nagy az érdeme Ariostónak, és nem t-upa részre hajlás az olaszoktól, hogy ötet Isteninek (il divino Ariosto) nevezik. Azonban a' kik nálunk ezt betsülni képesek; nagyobb részint tudnak idegen nyelveket és olvashatják az eredeti munkát — a többi pedig Verbőczibe, vallásbeli Theológiájába, a tudatlanságtól erősített balvélekedésbe annyira el vagyon merülve, hogy ha bár néha szikrát vet is elméjük, még az igazán szépet nem ízelelik, nem érzik, úgy a mint kellene; mert a görög és Deák Classicusokat vagy nem olvassák igaz reájok fekvéssel, vagy nem méltók olvasni. Kimondhatatlan kárt tett minékünk a Deák nyelv béhozása Törvényeinkbe és kormányozásába dolgainknak — ezen közönséges (culinaris) Deákság nehezíti az auctorok értését, gátolja a benne gyönyörködést, fél tudósokat szül, a kik még soká balutakon járván, a Gustus vidékére tsak lassan jöhetnek, tisztább gondolkodásra, az igazán szépnek igazán jónak megszeretetére. Megvallom, hogy oly kárpálását is hallottam tsekély munkáimnak, melyeket nagy dítszeretére sem adnak olyanoktól, a kiktől másképp elmés voltokra nézve józanabb ítéletet kellene reményleni; ezen pictor mondásaként; ha tudós kárpáljobbítsd meg hibáidat, ha pedig rossz guszthusu dítsér, törőd el egészen.

Mindazáltal nem hijában fáradtam, ha e tsekély próbájú Ariosto fordításának, nállam serényebbeket arra bír a mit én resteltem.

¹ Beöthy Nemz. Irod. tört. — Radó Antal a műfordítás.

nélkül nagy erővel, a gúnyt akkori irodalmunkban páratlan kiméletlenséggel és sok igazsággal. Van indulata, szenvedélye s egyénisége, kiválóan erős, néha kirívó alanyiséga, a természet és természetfölötti iránt is érzéke. Nem oly szolgálai s egyáltalában nem utánzó mint Bessenyei. Mindenekelőtt rendszeresen tanult fő, melynek Voltairen kívül a világirodalom legjelesebbjei voltak mesterei. Ízlése fejlettebb Gvadányiénál és ebben csakis tapasztalatait követi s nem esküszik a mester szavára. Nincs oly csodás nyelvézéke mint Bároczynek és ezért meghajol Gvadányi, Mátyási, Aranka nyelvi utasításai előtt s ezek tanításából ered költeményeinek népies színezete. Sokszor nyers, de mindig természetes. Nagy irodalmi fogyatkozásai egyúttal egyinéségei is. Vannak művészi szabályai, melyeket eltanult, s bár szereti Gyöngyösi metrumát, Faludi, Benyiczky és a nép dallamait, maga is alkot magának formát gondolatai számára. Széles tudású ember, mit bölcselmi lyrája és négy nyelvből készített fordításai bizonyítanak legjobban. Verseinek némely hosszadalmasságát és pongyolaságát kárpótolja a szellemnek, az észnek és az ötleteknek egy-egy szikrázó villanata. Szereti a világosságot s nem burkolja el érzelmeit, gondolatait szóáradatba, hanem egyenesen, magyárosan mondja ki azokat. Van írói bátorsága, hogy műveit titkon is terjeszti, s ha lehetséges, a rostát nevetve kijátszsa.

Mindenekelőtt lelkes magyar érzülete válik ki, melyet nem tagad meg francia műveiben sem, de el nem mulasztja, s hathatósabban cselekszi mint Bessenyei, hogy a nemzetet az egyetemessel összhangba hozza, még akkor is, hogyha a nemzet hibáit kell kitárnia, sebeit föltépnie. Politikai eszméit az irodalomban értékésíti és rajta van, hogy belőle minden deákost, idegent, ingadozót kiszorítson, nem vakságból, mert hisz ismerte a klasszikus szellemet, sőt ez hatott is poézisére, hanem éleslátásból, mivel a nemzet nagysága annak magyarságában gyökeredzik.

Működése forradalmi és mégis majdnem nyomtalanul veszett el egy század alatt. Esméi tovább lappantak a censura szigora miatt, mint sok más kortársának elvei és ezek olyanok voltak, melyek úttörői a XIX. századnak diadalra jutott eszméinek, mint azt Fekete is remélte:¹

Vérengző fellegből látszatik derülni
Hajnalod, ujj Század! 's a' világ hevülni
Nehéz szülésére váratlan dolgoknak;
De boldog léssen-e formájok azoknak? . . .

Vajjon felbontod-e jármit babonának?
Vagy embert továbbis szenteled igának,

¹ *Magy. Munk.* II. 175. A jövőendő századnak. 1801.

Rávonván szemeit kétséges egekre,
 Hogy ne tekinthessen földi bilintsekre?
 — — — — —
 Mit kell tehát tőled, mond meg reményleni
 Ujj Század? 'S jót fogsz-e reánk keríteni?
 Az elmúlt kezdete, hogyan kecsegtetett;
 'S mégis reménységünk, lám el temettetett.
 Azért vitorláink, még korán bontani,
 'S Bár rososz, a' fent állót, el nem kell rontani,
 Míg ki nem mutatod fogaid fehéret.
 Ki másképp tselekszik, előttem nagyot vét.
 Hallgassatok tehát böltesség fiai!
 Míg égbe szólhatnak népeknek jajjai;
 'S köszöntvén Tégedet, derülő Század;
 Csendesesen várjuk el, mint építéd házad.
 Környülállásokat! józanon használni,
 Hogy ha reá kerül, a' sarat megálni,
 Előttem szintén úgy, illik nagy lelkekhez
 Mint hozzá nem fogni, még nem érettekhez.

MORVAY Győző.

